

Defending Debtors through *Exceptio Non Numeratae Pecuniae*

[Apărarea debitorilor prin *exceptio non numeratae pecuniae*]

Petruț-George BRAN¹

¹ Lecturer Ph. D., "Petre Andrei" University of Iași, Romania, e-mail: pgbran@yahoo.com

Abstract

From legal sources it follows that the Romans did not reach a uniformity of language regarding the exception of money not paid. Thus, the expression *exceptio non numeratae pecuniae* is sometimes formulated in the sense of an action, and that of *querela non numeratae pecuniae* appears to designate a procedural exception. Justinian's reform was aimed primarily at defending debtors burdened by debts accumulated as a result of money loans which they hadn't in fact been paid. Also the Emperor increased the application of said exception to other fungible as well as non-fungible things. He then also thought about the interests of creditors by limiting the time within which the exception of money not paid could be raised from five to two years.

Keywords: imperial constitution; *exceptio non numeratae pecuniae*; *querela non numeratae pecuniae*.

How to cite: Bran, P.-G. (2026). Defending Debtors through Exceptio Non Numeratae Pecuniae. *Anuarul Universității "Petre Andrei" din Iași, Fascicula: Drept, Științe Economice, Științe Politice*, 36, 95-101.
<https://doi.org/10.63331/upalaw/36/09>

1. Introducere

Corpus iuris civilis este considerat o culegere de texte juridice integrală, care atestă atât coerența împăratului dător de legi din secolul al VI-lea d.Hr., cât și a gândirii juridice a compilatorilor săi. Astfel, în tot acest ansamblu, *Instituțiile* lui Iustinian au o dublă funcție, normativă și didactică, ele putând fi citite în unitatea întregului *Corpus Iuris*. Constituția *Imperatoriam* dă valoare de lege *Instituțiilor* lui Iustinian, care preiau structura *Instituțiilor* lui Gaius, adăugând dispoziții din constituțiile imperiale iustinieni. Raportarea la *Gaius noster* dă o dimensiune istorică studiului dreptului roman de către studenții epocii respective¹.

Instituțiile lui Iustinian au fost redactate de către compilatorii colaboratori ai împăratului: Tribonian, Teofil și Dorotheus. Luându-se în considerare criteriul repartiției după materie, iar nu după cărți, acesta din urmă ar fi redactat pasajul I. 3.21 și altele, fiind responsabil în parte de compilarea *Instituțiilor* lui Iustinian. În literatura de specialitate s-a ajuns la această concluzie prin confruntarea retrimiterilor de la un punct la altul din interiorul operei, observându-se astfel că materia din I. 3.13-29, cât și altele, ar aparține lui Dorotheus. Motivul pentru care s-a ajuns la aceste concluzii privind repartiția redactării operei respective de către cei trei compilatori menționați este următorul: structura materiei este aceea a studiilor juridice din epoca preiustiniană, fapt care ar fi influențat și repartizarea compilatorie din *Instituțiile* lui Iustinian².

2. Originea excepției banilor nenumărați. Sarcina probei

Așa cum afirmă Gaius, 4.116, excepțiile de procedură (*exceptiones*) au fost concepute pentru ocrotirea unora dintre persoanele care se află într-un litigiu. Astfel, dacă cineva ar putea să fie obligat potrivit dreptului civil (*quisiure civili teneatur*), condamnarea sa într-un proces (*iudicium*) ar putea fi nedreaptă. Excepțiile de procedură sunt însă insuficient tratate de către Gaius, poate și pentru că erau îndeajuns de cunoscute în timpul său. Totuși, era de așteptat ca juristul clasic să prezinte situația existentă în epoca sa și evoluția excepțiilor de procedură în dreptul roman. Vechiul și formalistul *ius civile* intră în conflict cu *aequitas* promovată de către pretor în procedura formulară. Voința reală a părților contractante trebuia legată de formele impuse de *ius civile*. Reacția în vederea restabilirii echității dintre părți a fost tocmai introducerea excepțiilor de procedură³.

¹ Ev. Karabélias, „Droits de l'Antiquité”, în *Revue historique de droit français et étranger*, 74, 1996, pp. 484-485, cu referire la G. G. Archi, *Le Institutiones di Giustiniano lette nell' "unità" del Corpus Iuris*, în *Mélanges Ankum*, pp. 7-15.

² E. Epifanio, *Tagliacarte*, în *Labeo. Rassegna di diritto romano*, 45, 1999, pp. 494-495. Vezi și S. Sciortino, *La litterarum obligatio nella legislazione di Giustiniano e nella interpretazione degli antecessores*, în *Teoria e Storia del Diritto Privato. Rivista Internazionale Online*, 17, 2024, p. 2 n. 2, care adaugă încă un argument în legătură cu compilarea făcută de către Dorotheus, ce derivă din compararea I. 3.21 cu *Parafraza* lui Teofil 3.21, acest din urmă pasaj fiind considerabil mai amplu. Astfel, dacă secvența I. 3.21 ar fi aparținut lui Teofil, ar fi trebuit să fie dezvoltată mai mult. O astfel de considerație are în vedere cantitatea relativ asemănătoare de cuvinte ce trebuie să existe între o parafrază și corespondentul text parafrizat. Mergând pe ideea enunțată în literatura de specialitate conform căreia mențiunile din textul *Instituțiilor* lui Iustinian referitoare la inovațiile aduse legilor imperiale în epoca postclasică și iustiniană ar aparține lui Tribonian, atunci în mod pertinent autorul consideră că și ultima frază din pasajul I. 3.21, cuprinsă între cuvintele *multum autem tempus* și *minime extendatur*, ar trebui atribuită tot lui Tribonian, iar nu lui Dorotheus.

³ Gaius, *Instituțiunile [dreptului privat roman]*, traducere, studiu introductiv, note și adnotări de A. N. Popescu, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1982, p. 311 și n. 126.

Nu există niciun dubiu că, spre finalul secolului al II-lea d.Hr., principiul general al sarcinii probei, potrivit căruia cel care ridică excepția trebuie să facă și dovada susținerilor sale (*qui excipit probare debet quod excipitur*), nu ar fi fost aplicat, chiar și în cazurile în care se vorbește de lipsa numărării (*numeratio*). Pretorii sunt cei care, în cadrul procedurii formulare, au creat o sferă de aplicare mai amplă a excepțiilor (*exceptiones*), tocmai pentru a contrasta cu rigoarea dreptului civil (*ius civile*). Echitatea acestora se contrapunea rigidității dreptului civil tocmai prin instituția excepțiilor, prin care se puteau corecta inechitățile dintre părțile contractante. După cum relatează Gaius, 4.116, *exceptio doli*, creație a pretorului, se aplica inițial și cazurilor de *non numerata pecunia*. Însă cel care ridică excepția respectivă avea și sarcina probei. După cum reiese din izvoarele antice (I. 3.21, C. 4.9.4), primul pas în vederea obținerii împrumutului de bani era întocmirea înscrisului care atesta acest contract, urmând ca mai apoi să se numere și banii (*numeratio pecuniae*), nemaiaivând însă loc și remiterea respectivei sume de bani în mod efectiv. Pretorul și-a dat seama că totuși, prin *exceptio doli*, presupusul debitor nu avea cum să facă dovada împrumutului de la aparentul creditor, cu atât mai puțin cu cât era vorba de a proba un act negativ. În aceste condiții, se poate emite ipoteza că, tocmai pentru a face să intervină echitatea între părțile contractante, pretorul a creat o excepție particulară, o alternativă la *exceptio doli*, dar care schimba sarcina probei, în sensul că aceasta revenea creditorului, care trebuia astfel să demonstreze că a acordat în mod efectiv suma de bani prevăzută în înscrisul întocmit de părțile contractante. Or, în acest context trebuie căutată și originea excepției banilor nenumărați (*exceptio non numeratae pecuniae*), care ar putea să apară în anii ce urmează creării excepției de dol (*exceptio doli*), însă anterior rescriptului din C. 4.30.1 al împăraților Septimius Severus și Caracalla (care domnesc între 193-217 d.Hr.)⁴.

3. Natura juridică a obligației instituite de izvorul I. 3.21.

Din izvoare reiese că există două expresii similare care apar în cazul banilor nenumărați, anume: *exceptio non numeratae pecuniae* și *querela non numeratae pecuniae*. Însă termenul *querela* (ca și *querimonia* sau *quaestio*), care apare în izvoare de la Caracalla la Iustinian în materia *pecunia non numerata*, nu pare să se refere la o altă instituție ulterioară. Astfel, în epoca preiustiniană *deferre querelam* înseamnă a depune o *contestatio* în formele prevăzute (*apud acta*). În C. 4.30.4, cât și în alte izvoare, termenul *querela* pare a avea o semnificație generică, referindu-se la o excepție⁵.

⁴ A. M. Busca, *Ancora in tema di 'exceptio n. n. p.'*, în *Studia et Documenta Historiae et Iuris*, 51, 1985, pp. 482-483.

⁵ C. A. Cannata, recenzie la M. R. Cimma, *De non numerata pecunia*, în *Iura. Rivista internazionale di diritto romano e antico*, 35, 1984, p. 106. A se vedea și E. Karabélias, II. – *Monde byzantin*, în *Revue historique de droit français et étranger*, 63, 1985, p. 453, unde autorul afirmă că în I. 3.21 este vorba de *querela de non numeratae pecuniae*; Gaius, *Instituțiunile [dreptului privat roman]*, traducere, studiu introductiv, note și adnotări de A. N. Popescu, op. cit., pp. 311-312 (nota 127 la Gai. 4.116 a), unde se vorbește de „crearea sistemului *querela non numeratae pecuniae*” în materia excepțiilor, după epoca lui Gaius; M. V. Jakotă, *Drept roman*, II, Editura Fundației „Chemarea”, Iași, 1993, p. 398: din izvoarele indicate, cât și din discursul cu privire la acestea, autorul nu pare să facă distincția de semnificație între *exceptio* și *querela* referitoare la *non numerata pecunia*; VI. Hanga, *Drept privat roman*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1978, p. 371 n. 2, care consideră că termenul *exceptio* din C. 4.30.3 este diferit de acela din C. 4.30.7, unde este vorba de „o acțiune”, continuând apoi discursul cu referire la *querela non numeratae pecuniae*. Vezi, în sens contrar, T. Sâmbrian, *Instituții de drept roman*, Ediția a II-a nerevizuită, Editura Sitech, Craiova, 2013, p. 336 și C. St. Tomulescu, *Drept privat roman*, Universitatea din București, Facultatea de Drept, București, 1973, pp. 272-273, opinii care fac distincția între excepție (*exceptio*) și plângere/acțiune (*querela*), ca având semnificații diferite. Totuși, Tomulescu afirmă că în I. 3.21 este vorba de o *querela non numeratae pecuniae* (*ibidem*, p. 277).

În literatura romanistică se consideră însă că Iustinian a introdus o nouă obligație *litteris*. Astfel, în I. 3.21 înscrisul trebuie considerat ca fiind o *obligatio litteris* de tip nou: *Sic fit, ut et hodie, dum queri non potest, scriptura obligetur: et ex ea nascitur conditio, cessante scilicet verborum obligatione*. În consecință nu există nicio legătură cu *nomen transscripticium* (Gai. III.128)⁶. Într-o altă opinie se combate teza interpolaționistă, susținută de unii autori, conform căreia compilatorii iustinieni ar fi dorit suprimarea obligației *litteris*. Or, dacă ar fi fost așa, nu s-ar putea explica permanența, chiar și denaturată, a unei *obligatio litteris* în *Instituțiunile* lui Iustinian 3.21 (și I. 3.13.2)⁷.

4. Sfera de aplicare a excepției banilor nenumărați

Regimul juridic aplicabil excepției banilor nenumărați în dreptul iustinian pleacă de la valoarea probatorie pe care o avea înscrisul în epoca postclasică. Intervențiile lui Iustinian în această materie trebuie interpretate în contextul politicii sale referitoare la asigurarea certitudinii dreptului și au în vedere forma și autenticitatea înscrisului. Acesta dobândește treptat valoare probatorie, ajungându-se în practică la abuzuri în sensul că oricărui înscris atestând o *numeratio* i se opune o *exceptio non numeratae pecuniae*. Constituția lui Iustinian, C. 4.30.13 este relevantă în acest sens. Reforma lui Iustinian este făcută în anul 528 prin constituțiile C. 4.30.14 pr.-2 și C. 5.15.3, la care se adaugă și I. 3.21. Astfel, în C. 4.30.14 pr.,

⁶ G. Diosdi, *Giustiniano e la «stipulatio»*, în *Labeo. Rassegna di diritto romano*, 17, 1971, p. 49 și n. 54. A se vedea și D. Liebs, *Contrarius actus. Zur Entstehung des römischen Erlaßvertrags*, în *Symptica Franz Wieacker. Sexagenario Sasbachwaldeni a suis libata*, 1, 1970, pp. 141-142 n. 133, potrivit căruia, în I. 3. 21, fraza inițială *olimscriptura fiebat obligatio, quae nominibus fieri dicebatur*, alături de alte izvoare, se referă la contractul literal („Litteralvertrag”). Este însă vorba despre vechiul contract literal, indiciul fiind termenul *nominibus*, o posibilă formulare eliptică a expresiei *nominibus transcripticiis*. De altfel, Iustinian se exprimă în acest sens în continuarea începutului aceluși pasaj afirmând că respectivul contract nu mai este folosit în timpul său (*quaenomina hodie non sunt in usu*); C. A. Cannata, recenzie la M. R. Cimma, *De non numerata pecunia*, op. cit., p. 107, unde se relevă faptul că, după împlinirea termenului de 2 ani, *Instituțiile* lui Iustinian 3.21 creează o nouă figură de *obligatio litteris*, debitorul dintr-un contract de împrumut de bani (*mutuum*) neprevăzându-se în timp util de *exceptio non numeratae pecuniae*, acest lucru petrecându-se dacă obligația respectivă nu ar putea fi însă considerată *verbis* (*cessante scilicet verborum obligatione*); E. Karabélias, *Il. – Monde byzantin*, op. cit., p. 453, care afirmă că stipulația scrisă este necesară doar în cazul intentării unei *querela non numeratae pecuniae*, după cum rezultă din *Instituțiile* lui Iustinian 3.21, *De litterarum obligatione*, altfel stipulația nefiind legată de contractele *litteris*. A se vedea, în sens contrar, Grosso, *Il sistema rom. dei contratti*³, 1963, p. 139 (apud G. Diosdi, *Giustiniano e la «stipulatio»*, op. cit., p. 49 n. 54), care afirmă că I. 3.21 ar fi restaurat vechea *obligatio litteris*; J. A. Arias Bonet, *Sobre la querela y la exceptio non numeratae pecuniae. Derecho romano y vicisitudes medievales*, în *Anuario de historia del derecho español*, 53, 1983, pp. 121-122, care consideră că menținerea regimului *querela non numeratae pecuniae* în timpul lui Iustinian a reactualizat vechea clasificare quadripartită a obligațiilor contractuale care, după originea lor, erau reale, consensuale, verbale și literale (Gaius 3.89), obligația literală fiind menționată expres de către împărat doar în I. 3.21; G. Falcone, *I prestiti dalla Parafrasi di Teofilo nella cd. Glossa torinese alle Istituzioni*, în *Studia et Documenta Historiae et Iuris*, 62, 1996, p. 273, care susține că supraviețuirea obligației *litteris* este atestată și în *Parafraza* lui Teofil 3.21, corespondentă *Instituțiilor* lui Iustinian 3.21, pregătirea înscrisului (γραμματοῖον) fiind anterioară ridicării excepției banilor nenumărați.

⁷ B. Albanese, ‘Agere’ ‘gerere’ e ‘contrahere’ in D. 50, 16, 19. *Congettture su una definizione di Labeone*, în *Studia et Documenta Historiae et Iuris*, 38, 1972, p. 233 și n. 51. A se vedea, în același sens, A. d’Ors, *De nuevo sobre ‘creditum’ (Réplica a la crítica de Albanese)*, în *Studia et Documenta Historiae et Iuris*, 41, 1975, p. 244, care afirmă în plus că *obligatio litterarum* introdusă de *Institutiones Iustiniani* 3.21 are un sens diferit de cel dat de către Gaius; Cf. M. Sargenti, *Labeone: la nascita dell’idea di contratto nel pensiero giuridico romano*, în *Iura. Rivista internazionale di diritto romano e antico*, 38, 1987, p. 32, pentru care compilatorii iustinieni ori au trecut cu vederea obligația gaiană *litteris* (de exemplu, în D. 44.7.1), ori au creat una nouă (I. 3.21). A. Díaz-Bautista, *Les garanties bancaires dans la législation de Justinien*, în *Revue Internationale des Droits de l’Antiquité*, 29, 1982, p. 183 și n. 70, care vorbește despre „tendința dreptului oriental postclasic către primatul formei scrise”.

împăratul confirmă posibilitatea opunerii excepției banilor nenumărați față de înscrisuri ce atestă împrumuturi de bani sau alte lucruri „fungibile” (*pecunia vel alia res numerata*). Dar, prin C. 4.30.14.1, se neagă posibilitatea opunerii excepției banilor nenumărați înscrisurilor private ce atestă un depozit. De asemenea, excepția banilor nenumărați este exclusă în privința înscrisurilor eliberate de către administrația publică și a celor referitoare la plata dotei. Prin C. 4.30.14.2, are loc o inovație normativă care, ținând cont de ceea ce se întâmpla în practică, extinde sfera de aplicare a excepției respective tuturor înscrisurilor ce atestă o plată totală sau parțială a unui debit prin vărsarea unei sume de bani (*numeratio pecuniarum*) sau prin remiterea unei anumite cantități de lucruri determinate în specie (*datio certarum specierum*), însă cu un termen de prescripție foarte scurt, de numai treizeci de zile⁸.

5. Termenul în care putea fi invocată excepția banilor nenumărați. Valoarea probatorie a înscrisului

În literatura romanistică a fost emisă ipoteza bazată pe o constituție imperială – din afara compilației iustinienice, suspectată de interpolări de către unii autori moderni – conservată în *Epitome Wisigothica* la *Codex Hermogenianus*, sub titlul *De cauta et non numerata pecunia*, în care se afirmă următoarele: *ex cautione non numerata pecunia non anni sed quinquennium spatium deficere nuper censuimus*. Autorul acestui rescript este indicat ca fiind Aurelius, iar localitatea unde a fost emis este Sirmium, oraș din Pannonia Inferior. Doctrina este aproape unanimă în a admite că în loc de *ex cautione* trebuie să se citească *exceptione*. În schimb, în privința autorului s-au formulat diverse ipoteze, potrivit cărora ar putea fi Marcus Aurelius, Caracalla, Alexander Severus sau Dioclețian. Semnificativ este însă faptul că, în constituțiile lor, Dioclețian (C. 4.9.4) și anterior Alexander Severus (C. 4.30.8) se referă la lipsa numărării (*numeratio*) sumei de bani care are loc după remiterea înscrisului probator (*cautio*). Însă termenul de cinci ani în care poate fi opusă excepția banilor nenumărați ar putea trimite la Marcus Aurelius ca autor al rescriptului respectiv, citat mai sus, împărat care l-a avut ca maestru de drept pe Volusius Maecianus, jurist din a cărui operă

⁸ C. A. Cannata, recenzie la M. R. Cimma, *De non numerata pecunia*, op. cit., pp. 106-107. A se vedea și W. Litewski, recenzie la M. R. Cimma, *De non numerata pecunia*, în *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung*, 103, 1986, pp. 554-555, care critică afirmația lui Cimma conform căreia *exceptio non numeratae pecuniae* ar fi fost permisă pentru depozitele neregulate, Litewski citând izvorul C. 4.30.14.1, unde se afirmă *expressis verbis* că este vorba despre o *depositio certarum rerum vel pecuniarum*, interzicându-se astfel opunerea respectivei excepții fie în cazul depozitului propriu-zis, cât și în cazul depozitului neregulat. O altă critică pe care Litewski i-o aduce lui Cimma este aceea că autoarea se bazează în mod incorect pe prevederea din C. 5.15.3, care se referă la *exceptio non numerate dotis*; deși înrudită cu *exceptio non numeratae pecuniae*, totuși cele două instituții rămân distincte. Astfel, în C. 4.30.14.4 se afirmă că prevederile referitoare la *exceptio non numeratae pecuniae* se aplică la *exceptio non numeratae dotis*, iar nu invers; de remarcat faptul că în C. 5.15.3 apare însă referirea la *exceptio non numeratae pecuniae* în materia dotei, însă Litewski coroborează acest izvor cu C. 4.30.14.4, trăgând corect concluzia că există și o *exceptio non numeratae dotis*, atestată în mod expres în acest ultim izvor menționat. Referitor la interpretarea izvorului C. 4.30.14.2 de către Cimma, Litewski critică și limitarea sferei de aplicare a excepției banilor nenumărați la sume de bani sau lucruri „fungibile” („vertretbare Sachen”), deși *expressis verbis* acest izvor se referă la *numeratio pecuniarum vel datio certarum specierum*, adică bani și lucruri determinate în specie („individuell bestimmte Sachen”). Criticabilă este și distincția dintre lucrurile „fungibile” și bani, aceștia din urmă făcând parte din aceeași categorie a lucrurilor „fungibile” („eine Art der sog. res fungibiles”). Este însă posibil ca pluralul *certaespecies* să conducă la divergența de opinii dintre Cimma și Litewski, în sensul că în clasificarea lucrurilor ca fiind determinate în gen (*genus*) sau determinate în specie (*species*), criteriul este voința părților, iar nu structura intimă a lucrurilor respective. Astfel, mai multe lucruri din aceeași categorie, deși ar putea fi considerate ca fiind determinate în specie, fiecare în parte, pot prin voința părților să devină o categorie de lucruri determinate în gen, toate la un loc (a se vedea, în acest sens, Vl. Hanga, *Dreptprivatroman*, op. cit., p. 237).

transpar cele mai elevate sentimente umane. Astfel, de numele împăratului Marcus Aurelius se leagă reforme care apără categoriile sociale defavorizate și care vor fi continuate de către Septimius Severus. Din acest rescript citat mai sus reiese că deja exista anterior un termen prevăzut pentru opunerea excepției banilor nenumărați, care era diferit de acela de cinci ani. Opinia majoritară este că acesta era de un an, însă cuvântul *anni* conduce la ipoteza conform căreia la început nu a fost fixat vreun termen pentru opunerea excepției *non numeratae pecuniae*. Marcus Aurelius (sau, după alți autori, Dioclețian) a fost cel care a atribuit, pentru prima dată, prin constituția în discuție, termenul de cinci ani. Această ipoteză se poate sprijini și pe I. 3.21, unde se afirmă că debitorul nu poate opune excepția banilor nenumărați după mult timp (*post multum temporis exceptionem opponere non potest*), acest principiu fiind foarte des (*saepissime*) admis în constituțiile imperiale anterioare, unde timpul scurs de la stipulația contractului ar fi părut foarte lung, lucru determinat în practică de la caz la caz⁹.

O problemă corelată cu prescriptibilitatea excepției banilor nenumărați este aceea de a ști dacă, odată îndeplinit termenul de prescripție, debitorul ar mai putea recurge la *exceptio doli*, care este perpetuă (Paul. D. 44.4.5.6). Izvoarele nu lasă să se întrevadă o astfel de posibilitate, existând o regulă procesuală potrivit căreia, odată ce intervine prescripția excepției banilor nenumărați, debitorul nu mai poate aduce în discuție lipsa numărării (*numeratio*) sub nicio formă. Având propria sferă de aplicare, excepția banilor nenumărați a substituit întru totul excepția de dol, despre care nu se mai face vorbire în această materie după Caracalla¹⁰.

Odată opusă excepția banilor nenumărați, înscrisul care atestă împrumutul își pierde orice valoare probatorie cu privire la efectuarea numărării (*numeratio*), dar odată ce termenul de prescripție pentru a opune excepția numărării banilor s-a împlinit, înscrisul va face din nou dovada contractului respectiv¹¹.

6. Concluzie

Împăratul Iustinian s-a preocupat în continuare de soarta debitorilor, mărinz sfera de aplicare a excepției *de non numerata pecunia* și la alte lucruri „fungibile” decât banii (C. 4.30.14 pr.), dar a avut în vedere și practica abuzivă a excepțiilor din materiile care conduceau la numărare (*numeratio*), reducând astfel termenul de cinci ani în care respectiva excepție putea fi invocată la doi ani (I. 3.21; C. 4.30.14 pr.: *non intra quinquennium [...] sed intra solum biennium*), în unele cazuri termenul putând fi chiar și de treizeci de zile. Se remarcă astfel echitatea cu care împăratul Iustinian a formulat constituțiile sale referitoare la materia în discuție în această lucrare. Astfel, excepția banilor nenumărați putea fi acordată chiar și creditorilor împotriva debitorilor sau garanților acestora (C. 4.30.15), în cazul în care

⁹ A. M. Busca, *Ancora in tema di 'exceptio n. n. p.'*, op. cit., pp. 486-488, *passim*. A se vedea și C. A. Cannata, recenzie la M. R. Cima, *De non numerata pecunia*, op. cit., p. 104, unde se afirmă că bazându-se, printre altele, pe izvoarele Alex. C. 4.3.8 și Diocl. C. 4.30.10, Cima consideră că termenul de prescripție de un an a excepției banilor nenumărați a fost introdus de către Alexander Severus, fiind apoi prelungit de către Dioclețian la cinci ani și redus de către Iustinian la 2 ani (C. 4.30.14 pr.; I. 3.21). W. Ernst, *Gattungskauf und Lieferungskauf im römischen Recht*, în *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung*, 114, 1997, p. 282 consideră că termenul de un an pentru a opune *exceptio non numeratae pecuniae* era indicat imprecis prin expresia *tempus praestitutum* în C. 4.2.5 pr., constituție a împăraților Dioclețian și Maximian, din anul 293.

¹⁰ C. A. Cannata, recenzie la M. R. Cima, *De non numerata pecunia*, op. cit., pp. 104-105.

¹¹ *Ibidem*, p. 107.

creditorul menționa în scris că primise datoria de la debitor, deși în realitate acest fapt nu avusese loc¹².

References

- Gaius, *Instituțiunile [dreptului privat roman]*, traducere, studiu introductiv, note și adnotări de A. N. Popescu, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1982.
- B. Albanese, 'Agere' 'gerere' e 'contrahere' in D. 50, 16, 19. *Congetture su una definizione di Labeone*, în *Studia et Documenta Historiae et Iuris*, 38, 1972, pp. 189-246.
- J. A. Arias Bonet, *Sobre la querela y la exceptio non numeratae pecuniae. Derecho romano y vicisitudes medievales*, în *Anuario de historia del derecho español*, 53, 1983, pp. 107-136.
- A. M. Busca, *Ancora in tema di 'exceptio n. n. p.'*, în *Studia et Documenta Historiae et Iuris*, 51, 1985, pp. 477-489.
- C. A. Cannata, recenzie la M. R. Cimma, *De non numerata pecunia*, în *Iura. Rivista internazionale di diritto romano e antico*, 35, 1984, pp. 102-108.
- A. Díaz-Bautista, *Les garanties bancaires dans la législation de Justinien*, în *Revue Internationale des Droits de l'Antiquité*, 29, 1982, pp. 165-191.
- G. Diosdi, *Giustiniano e la «stipulatio»*, în *Labeo. Rassegna di diritto romano*, 17, 1971, pp. 39-51.
- A. d'Ors, *De nuevo sobre 'creditum' (Réplica a la crítica de Albanese)*, în *Studia et Documenta Historiae et Iuris*, 41, 1975, pp. 205-244.
- E. Epifanio, *Tagliacarte*, în *Labeo. Rassegna di diritto romano*, 45, 1999, pp. 493-495.
- W. Ernst, *Gattungskauf und Lieferungskauf im römischen Recht*, în *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung*, 114, 1997, pp. 272-344.
- G. Falcone, *I prestiti dalla Parafrasi di Teofilo nella cd. Glossa torinese alle Istituzioni*, în *Studia et Documenta Historiae et Iuris*, 62, 1996, pp. 255-286.
- VI. Hanga, *Drept privat roman*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1978.
- M. V. Jakotă, *Drept roman*, II, Editura Fundației „Chemarea”, Iași, 1993.
- E. Karabélias, *II. – Monde byzantin*, în *Revue historique de droit français et étranger*, 63, 1985, pp. 415-457.
- Ev. Karabélias, *Droits de l'Antiquité*, în *Revue historique de droit français et étranger*, 74, 1996, pp. 447-492.
- D. Liebs, *Contrarius actus. Zur Entstehung des römischen Erlaßvertrags*, în *Sympotica Franz Wieacker. Sexagenario Sasbachwaldeni a suis libata*, 1, 1970, pp. 111-153.
- W. Litewski, recenzie la M. R. Cimma, *De non numerata pecunia*, în *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung*, 103, 1986, pp. 547-555.
- M. Sargenti, *Labeone: la nascita dell'idea di contratto nel pensiero giuridico romano*, în *Iura. Rivista internazionale di diritto romano e antico*, 38, 1987, pp. 25-71.
- T. Sâmbrian, *Instituții de drept roman*, Ediția a II-a nerevizuită, Editura Sitech, Craiova, 2013.
- S. Sciortino, *La litterarum obligatio nella legislazione di Giustiniano e nella interpretazione degli antecessores*, în *Teoria e Storia del Diritto Privato. Rivista Internazionale Online*, 17, 2024, pp. 1-131.
- C. St. Tomulescu, *Drept privat roman*, Universitatea din București, Facultatea de Drept, București, 1973.

¹² A se vedea, în acest sens, și M. V. Jakotă, *Drept roman*, II, *op. cit.*, p. 398, cu mențiunea însă că în acest izvor apare expresia *exceptio non numeratae pecuniae*.